

مقاله پژوهشی:

تحلیل اسناد راهبردی روسیه

(راهبرد امنیت ملی، دکترین نظامی و تدبیر سیاست خارجی)

20.1001.1.74672588.1401.6.23.9.0

مجید یوسفی^۱، رحمان حبیبی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۳

چکیده

هر کشوری در نظام بین‌الملل از یک یا چند سند راهبردی برخوردار است که این اسناد، راهبردهایی را جهت تضمین موجودیت، حفظ و گسترش منافع و اهداف ملی ارائه می‌دهد. با توجه به اینکه اهداف و اقدامات روسیه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم منافع ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بررسی اسناد راهبردی و فهم ادراکات این کشور ضروری است. بنابراین سؤال تحقیق این است که محتوای اسناد راهبردی روسیه چگونه است؟ ماهیت این تحقیق توصیفی-تحلیلی از نوع مطالعه موردی کیفی است و از روش تجزیه و تحلیل محتوای کیفی برای بررسی موضوع مدنظر استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش اسناد راهبردی اخیر روسیه است. برای بررسی این موضوع سعی شده است که مفاهیم اساسی از ادبیات موجود و اسناد راهبردی استخراج شود. پنج مقوله اصلی که در این بررسی استفاده شده‌اند، شامل: «دیدگاه راهبردی»، «اهداف و منافع»، «تهدیدات»، «ابزارها» و «روش‌های اقدام» هستند و تعداد زیر مقوله‌های فرعی ۱۴ و زیر مقوله‌های فرعی سطح دو نیز ۵۸ مورد است. یافته‌های حاصل از بررسی اسناد راهبردی روسیه نشان می‌دهد که این بازیگر، جهان را رقابتی و لاکمی می‌بیند. روسیه در اهداف به «بهبود جایگاه و نقش آفرینی سیاسی روسیه در عرصه بین‌المللی به‌ویژه در خارج نزدیک» و «بهبود توان نظامی و همکاری‌های فنی و نظامی»، در تهدیدات به «نظامی-متعارف و پایین‌تر از حد متعارف و غیرنظامی-غیرخسونت‌آمیز»، در ابزارها به «ابزار دیپلماسی و نظامی» و در روش‌های به‌کارگیری از ابزارها نیز در رویکرد به «آمادگی و شکل‌دهی» و در شیوه اقدام به «چندجانبه‌گرایی» متمرکز است.

کلید واژه‌ها: روسیه، اسناد راهبردی، دیدگاه‌ها، هدف‌گذاری و جهت‌گیری‌ها.

^۱ دکتری مدیریت راهبردی از دانشگاه عالی دفاع ملی.

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه شهید بهشتی، نویسنده مسئول؛ رایانامه:

مقدمه

آمریکا و روسیه از قدرت‌هایی به‌شمار می‌آیند که بر سر مسائل جغرافیای سیاسی، دستیابی و حفظ حوزه‌های نفوذ خودشان و رهبری در حال رقابت و منازعه هستند. به‌طوری که می‌توان به واکنش مقامات روسیه به سپر دفاع موشکی آمریکا در اروپای شرقی و همچنین بحران اوکراین اشاره کرد. بروز بحران اوکراین و خارج شدن واپایش شبه‌جزیره کریمه از حاکمیت کیف نقطه عطفی در روابط روسیه و آمریکا بوده است و باعث شد تا دور تازه‌ای از رقابت‌ها و کشاکش‌های سیاسی بین غرب به رهبری آمریکا و روسیه آغاز شود. این رقابت‌های منازعه‌آمیز به منطقه غرب آسیا هم کشیده شد. به‌طوری که در بحران سوریه، روسیه از بشار اسد حمایت می‌کند تا بتواند با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و ورود ناتو به حیات خلوت خود در سوریه مقابله کند.

هرچند روسیه و ایران در قبال برخی از موضوعات بین‌المللی همچون مقابله با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا، حفظ دولت اسد و مقابله با تروریسم دیدگاه مشترکی دارند؛ اما همکاری ایران و روسیه با بهبود اوضاع نسبی در سوریه ضعیف شده است و سیاست‌های مسکو در قبال دمشق می‌تواند به نفع عربستان و رژیم صهیونیستی و به ضرر ایران باشد. به‌طوری که روسیه نسبت به حملات هوایی رژیم صهیونیستی علیه دولت سوریه و حزب‌الله واکنش نشان نمی‌دهد. مجموع این عوامل می‌تواند به‌طور مستقیم و غیرمستقیم منافع ایران را تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین برای فهم بهتر اهداف و رویکرد روسیه، ضروری است که اسناد راهبردی این کشور بررسی شوند.

دغدغه اصلی در راهبرد امنیتی، دکترین نظامی و تدبیر سیاست خارجی روسیه، دستیابی و حفظ منافع ملی قبل از هرگونه منازعه و جنگ است. البته این اسناد به منافع حیاتی ملی در زمان صلح و در زمان جنگ به‌طور هم‌زمان توجه دارند. به‌همین دلیل، این اسناد به‌دنبال ارائه رهنمودهایی در مورد مدیریت خطرات مرتبط با چالش‌های فعلی و آینده هستند تا امنیت پایدار کشور را در مواجهه با عدم قطعیت‌ها تضمین کنند. این اسناد، در مورد متحدان، مخالفان، تعهدات و اهداف مورد نظر خود سخن می‌گویند (استولبرگ^۱، ۱۳۹۱: ۳-۲ و ۲۴۸) و آنها

^۱. Stolberg

به دنبال انتقال روایت‌هایی در مورد اقدامات خود در یک دوره خاص برای مخاطبان داخلی و خارجی هستند.

در این تحقیق سعی می‌شود که دیدگاه راهبردی روسیه در ارتباط با محیط بین‌المللی و منطقه‌ای، جایگاه آن در نظم جهانی و منطقه‌ای، اهداف و تمایلاتی که برای خود تعریف کرده است، مشخص شوند و در کنار آن، جهت‌گیری‌ها و سیاست‌هایی که این بازیگر برای دستیابی به اهداف خود در اسناد راهبردی تعیین کردند نیز شناسایی شوند. بنابراین بررسی اسناد راهبردی روسیه (راهبرد امنیت ملی، دکترین نظامی و تدبیر سیاست خارجی) از دغدغه‌های اصلی این تحقیق به‌شمار می‌آید.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

مبانی نظری

از نظر لاین^۱ اسناد راهبردی سه مقوله ۱. تعیین منافع امنیتی؛ ۲. شناسایی تهدیدات نسبت به این منافع و ۳. تصمیم‌گیری در مورد اینکه چگونه منابع دیپلماتیک، نظامی و اقتصادی دولت به عنوان ابزاری برای حفاظت از آن منافع به کار گرفته شود را شامل می‌شود (لاین، ۱۳۷۶: ۸۶). پینونیمی^۲ و همکارانش نیز معتقدند که این اسناد دو کارکرد عمده هدف‌گذاری و حل مشکلات را بر عهده دارند و ادراکات یا جهان‌بینی^۳ هر کشور را در ارتباط با ۱. دیدگاه هر کشور از محیط بین‌الملل؛ ۲. جایگاه خود بازیگر در آن؛ ۳. اهداف مرتبط با شکل‌دهی به محیط راهبردی و ۴. سیاست‌های مناسب برای دستیابی به این اهداف را در برمی‌گیرند (پینونیمی و دیگران، ۱۳۹۷: ۷ و ۱۰).

بنابراین، برای بررسی اسناد راهبردی و شناسایی ادراکات و جهان‌بینی (هدف‌گذاری و جهت‌گیری‌ها) روسیه، باید به مقولات مذکور توجه داشت. به‌طوری که در بحث هدف‌گذاری باید مقوله «دیدگاه راهبردی» و «منافع و اهداف» و در بحث جهت‌گیری‌ها نیز باید «تهدیدات»، «ابزارها» و «روش‌های به‌کارگیری از ابزار» مورد توجه قرار گیرد. این پنج

^۱. Layne

^۲. Pynnöniemi

^۳. worldviews

مقوله مستخرج شده از ادبیات تحقیق و اسناد راهبردی این بازیگر به همراه زیر مقوله‌های آن از یک طرف کل اسناد راهبردی را پوشش می‌دهند و از طرف دیگر به فهم ادراکات و جهان‌بینی روسیه، کمک می‌کنند. مقوله‌های اصلی و زیر مقوله‌های مرتبط برای بررسی اسناد راهبردی و جهان‌بینی روسیه در جدول ذیل قرار می‌گیرند.

جدول (۱): مقوله‌ها، زیر مقوله‌ها و زیر مقوله‌های فرعی سطح «۲»

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	زیر مقوله‌های فرعی سطح «۲»
دیدگاه راهبردی	رقابت	مکانی
		موقعیتی
		ایده‌ای
		دیگر روندهای چالشی
اهداف و منافع	همکاری	ضمنی
		نامتقارن
		تمام‌عیار
		حیاتی
اهداف و منافع	منافع	مهم
		حاشیه‌ای
	اهداف	کوتاه‌مدت
		میان‌مدت
تهدیدات	نظامی	بلندمدت
		متعارف
		غیرمتعارف
	غیرنظامی	پایین‌تر از حد متعارف
		طبیعی ارگانیک
		طبیعی غیر ارگانیک
		انسانی خشونت‌آمیز
	سایر تهدیدات	انسانی غیر خشونت‌آمیز
ابزارها	دیپلماسی	ارائه
		مذاکره
		اجرا
		محدودیت‌های دیپلماتیک
		دیگر اقدامات دیپلماتیک

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	زیر مقوله‌های فرعی سطح «۲»
روش‌های به‌کارگیری از ابزارها	اطلاعات	ادراک
		اطلاع‌رسانی
		واپایش
		دیگر اقدامات اطلاعاتی و امنیتی
	نظامی	اعمال زور
		تهدید به زور
		آماده‌سازی نیرو
		تقویت توان نظامی
	اقتصادی	کمک
		محدودیت در کمک‌ها
		تجارت
		محدودیت در تجارت
		مالی
		محدودیت مالی
	سایر ابزارها	دیگر اقدامات اقتصادی
بهداشتی و اجتماعی		
علمی و فناوری		
رویکردها	زیست‌محیطی	همساز شدن
		شکل‌دهی
		متقاعد کردن
		توانمندسازی
		آمدگی
		ترغیب کردن
		تعهدپذیری
		اجبار
		تسلیم کردن
		از بین بردن
		یک‌جانبه
		شیوه‌های اقدام
	چندجانبه	
	آشکار	

راهبرد امنیت ملی

در ۵ می ۱۹۹۲، یلتسین رئیس جمهور روسیه، قانون پیرامون امنیت را امضا کرد. این قانون به تعریف مفهوم امنیت ملی، شناسایی تهدیدات عمده برای دولت جدید و توصیف نیروهای در دسترس برای دفاع از روسیه پرداخت. مفهوم امنیتی خاطر نشان می‌کند، امنیت وضعیتی است که به موجب آن منافع حیاتی فرد، جامعه و دولت از تهدید داخلی و خارجی در امان باشد. فرد (حقوق و آزادی‌های وی)، جامعه (دارایی‌های مادی و معنوی آن) و دولت (نظام قانون اساسی، حاکمیت و تمامیت ارضی آن) از جمله اهداف اساسی امنیتی به‌شمار می‌آیند که با اجرای سیاست دولت متحد در زمینه امنیت از طریق ابزارهای سیاسی، اقتصادی و نظامی تأمین می‌شوند. همچنین برای اینکه اهداف امنیتی محقق شود، قانون جدید، شورای امنیت ملی را ایجاد کرد که وظیفه اصلی آن «تدوین مسیرهای اصلی برای روسیه در مورد تأمین امنیت و سازمان‌دهی برنامه‌های فدرال» و سرپرست اصلی اسناد امنیتی روسیه است. این ارگان جدید به ریاست رئیس جمهور و با حضور نمایندگان از طرف پارلمان و شورای وزیران در مورد اصلاحات دکترین بحث و گفتگو خواهند کرد تا منافع ملی کشور به بهترین شکل حفظ شود (هولکامب^۱، ۱۳۷۳: ۲۴-۲۵).

راهبرد امنیت ملی روسیه مبتنی بر قانون اساسی روسیه، قانون پیرامون امنیت و همچنین قانون پیرامون برنامه‌ریزی راهبردی در روسیه و دیگر قوانین فدرال است. این راهبرد مبنای شکل‌گیری و اجرای سیاست‌های دولت در حوزه حفاظت از امنیت ملی فدراسیون روسیه را تشکیل می‌دهد. اجرای سیاست دولت روسیه در حوزه تأمین امنیت ملی از طریق اقدام هماهنگ همه عناصر و ارگان‌های نظام تحت هدایت رئیس جمهور روسیه و با هماهنگی شورای امنیت روسیه انجام می‌شود و شورای امنیت روسیه نیز نقش ۱. هماهنگی در پشتیبانی اطلاعاتی و تحلیلی جهت اجرای این راهبرد، ۲. تنظیم و اصلاح آن هر شش سال یک‌بار، با توجه به نتایج حاصل از نظارت بر اجرای آن و تغییر و دگرگونی‌هایی که تأثیر قابل توجهی بر وضعیت امنیت ملی می‌گذارند، دارد (راهبرد امنیت ملی روسیه^۲، ۲۰۱۵: ۲ و ۲۸).

¹. Holcomb

². Rusia's NSS, 2015

راهبرد امنیت ملی ۲۰۱۵ روسیه در شش فصل تدوین شده است که طولانی‌ترین فصل آن مربوط به فصل تأمین امنیت ملی کشور است. در این راهبرد غرب به‌عنوان مسئول‌درگیری در اوکراین شناخته شده است و ناتو برای منافع و امنیت ملی روسیه تهدید به‌شمار می‌آید (کومار، ۱۳۹۵: ۲۲۱). در این سند تأکید شده که آمریکا یک مشکل برای روسیه است و به‌دنبال راه‌هایی برای مقابله با نفوذ روسیه است. به‌همین دلیل روسیه باید در سیاست خارجی خود فعال باشد. این راهبرد نشان می‌دهد، هرچند که جاه‌طلبی‌های روسیه توسط عوامل داخلی و خارجی محدود می‌شود اما این عوام (اعم از مخالفت‌های خارجی یا محدودیت منابع) به‌عنوان تهدید به‌شمار می‌آیند و مأموریت روسیه غلبه بر این تهدیدات است (اولیکر^۱، ۱۳۹۵). بند ۱۰۷ این سند تأکید دارد که روسیه برای توسعه روابط با ناتو بر اساس اصل برابری باهدف تقویت امنیت عمومی در منطقه یورو آتلانتیک آماده است و عمق چنین روابطی با آمادگی ناتو برای در نظر گرفتن منافع مشروع روسیه در اجرای برنامه‌های نظامی و سیاسی مشخص خواهد شد (راهبرد امنیت ملی روسیه، ۲۰۱۵: ۲۷).

دکترین نظامی

در اکتبر ۱۹۹۲ پارلمان روسیه قانونی را پیرامون دفاع تصویب کرد که به‌موجب آن تسلط مقامات سیاسی در تعیین وضعیت مطلوب آینده و اولویت‌های نظامی نباید در خلأ اجرا شود و به‌همین دلیل نظامیان نقش مهمی در تدوین سیاست‌های دفاعی دارند (کومار، ۱۳۹۵: ۶). مبنای قانونی دکترین نظامی شامل قانون اساسی روسیه می‌شود و به‌طور کلی اصول و قوانین بین‌المللی و معاهدات بین‌المللی روسیه در حوزه دفاعی، واپایش تسلیحات و خلع سلاح، قوانین مشروطه فدرال و اقدامات حقوقی رئیس‌جمهور روسیه را به رسمیت می‌شناسد. مطابق بند ۶ دکترین نظامی ۲۰۱۴، مفاد این دکترین در پیام رئیس‌جمهور روسیه به مجمع فدرال روسیه مشخص شده و می‌تواند برنامه‌ریزی راهبردی در ارتش را تنظیم کند (دکترین نظامی روسیه^۲، ۲۰۱۴: ۱). دکترین نظامی روسیه، دیدگاه رسمی دولت

^۱. Olikier

^۲. Rusia's MD, 2014

در مورد آمادگی برای دفاع مسلحانه و محافظت از روسیه را نشان می‌دهد. این دکترین بیانگر تعهدات روسیه برای استفاده از منابع برای حفاظت از منافع ملی کشور و متحدانش بعد از ازدست دادن فرصت‌های کاربردی سیاسی، دیپلماسی، حقوقی، نظامی، اطلاعاتی و دیگر ابزارهای با ماهیت غیرخشونت‌آمیز است.

پوتین رئیس جمهور روسیه در ۲۵ دسامبر ۲۰۱۴ دکترین جدید نظامی روسیه را امضا کرد. پیش نویس این دکترین قبل از شروع بحران اوکراین توسط یک کار گروه شورای امنیت تهیه شده است و در میان تنش بین روسیه و غرب در مورد اوکراین به تصویب نهایی رسید. با وجود آنکه دکترین نظامی ۲۰۱۴ زودتر از راهبرد امنیت ملی ۲۰۱۵ انتشار یافته است اما این به معنای تقدم دکترین نظامی بر راهبرد امنیت ملی نیست. این تقدم به خاطر رقابت سیاسی وزارت دفاع و ستاد کل ارتش با شورای امنیت ملی روسیه برای انتشار این اسناد است. نمونه این امر را می‌توان در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۷ یافت. در سال ۲۰۰۷ اصلاح راهبرد امنیت ملی به دلایل نامعلومی به تأخیر افتاد؛ اما در مقابل ارتش در انتشار دکترین جدید- که مطابق با اظهارات یوری بالویوسکی^۱ (رئیس ستاد کل وقت) و گرایف انجام شده بود- موفق بود. این دکترین حتی تهدیدات و اقدامات غیرنظامی که مربوط به راهبرد امنیت ملی می‌شد را نیز در بر می‌گرفت و این نشان از تلاش ارتش برای تقویت موقعیت خود داشت (بلنک^۲، ۱۳۹۰: ۱۹).

دکترین نظامی ۲۰۱۴ مانند دکترین نظامی ۲۰۱۰ بین خطرات و تهدیدات نظامی تفاوت قائل می‌شود؛ زیرا خطرات مقدم بر تهدیداتی هستند که احتمال واقعی وقوع درگیری نظامی را در بر می‌گیرند. در این سند نه تنها آمریکا و پیشروی زیرساخت‌های نظامی ناتو به مرزهای روسیه به عنوان خطر جدی تلقی می‌شوند، بلکه با تأکید بیشتر از دکترین نظامی ۲۰۱۰ به افراط‌گرایی جهانی و تروریسم، جرائم سازمان‌یافته و قاچاق اسلحه و مواد مخدر نیز اشاره دارد (کلین^۳، ۲۰۱۴: ۱-۲). نوع ادبیات و لحن استفاده شده در دکترین نظامی ۲۰۱۴ در مورد به‌کارگیری از تسلیحات هسته‌ای مشابه زبان موجود در دکترین نظامی ۲۰۱۰

1. Yuri Baluyevsky

2. Blank

3. Klein

است (وولف^۱، ۱۳۹۹: ۴). در این سند همانند دکترین نظامی ۲۰۱۰ اشاره شده است که روسیه در پاسخ به حمله هسته‌ای و تسلیحات کشتار جمعی علیه خود یا علیه متحدان خود و همچنین در برابر حمله با سلاح‌های متعارفی که موجودیت دولت را در معرض تهدید قرار می‌دهد، حق استفاده از تسلیحات هسته‌ای را دارد (دکترین نظامی روسیه، ۲۰۱۴: ۶).

تدبیر سیاست خارجی

سند تدبیر سیاست خارجی روسیه به‌عنوان یک سند اصلی به‌شمار می‌آید که بر اساس قانون اساسی فدرال روسیه، اصول و هنجارهای حقوق بین‌الملل، قراردادهای بین‌المللی، قوانین فدرال، فرمان رئیس‌جمهور روسیه درباره اقدامات مربوط به تحقق خط‌مشی سیاست خارجی روسیه، سند راهبرد امنیت ملی، دکترین نظامی، آیین‌نامه‌های حقوقی و دیگر آیین‌نامه‌ها و مقررات حقوقی روسیه در این زمینه تنظیم می‌شود. رئیس‌جمهور روسیه نیز مطابق با قوانین مذکور، جهات عمده سیاست خارجی دولت را تعیین و سیاست خارجی کشور را رهبری می‌کند و به‌عنوان رئیس دولت، نمایندگی فدراسیون روسیه را در روابط بین‌الملل بر عهده دارد. شورای امنیت ملی و وزارت امور خارجه روسیه نیز پیشنهادهایی را به رئیس‌جمهور درباره موضوعات مهم بین‌المللی و خط‌مشی کلی سیاست خارجی ارائه می‌دهند. شورای فدرال و دومای روسیه نیز در چارچوب اختیارات خود قانونی بودن خط‌مشی کلی سیاست خارجی را تضمین می‌کنند (تدبیر سیاست خارجی روسیه^۲، ۲۰۱۶: ۱ و ۳۳-۳۴).

در اول دسامبر ۲۰۱۶ سند تدبیر سیاست خارجی روسیه توسط وزارت امور خارجه این کشور تدوین شد و پوتین این سند را در ۳۰ نوامبر ۲۰۱۶ امضا کرد. در این سند به موضوعاتی همچون توسعه همکاری‌های دو جانبه و چندجانبه با دولت‌های عضو کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و حمایت از هم‌وطنان روسی مقیم در خارج از کشور تأکید شد. همچنین در سند تدبیر سیاست خارجی ۲۰۱۶ آمده است که ناتو و غرب دلیل اصلی وخامت روابط روسیه و غرب هستند. این سند تأکید می‌کند، سیاست مهار اتخاذ

1. Woolf

2. Rusia's FPC, 2016

شده توسط امریکا و متحدانش علیه روسیه و فشاری که مسکو از آنها متحمل می‌شود، ثبات منطقه‌ای و جهانی را تضعیف می‌کند. در عین حال این سند اذعان دارد که روسیه خواستار برقراری تعامل با ناتو بر اساس روابط مبتنی بر اعتماد متقابل، پیش‌بینی‌پذیر و شفاف است (دونیر^۱، ۱۳۹۶: ۱۹-۲۱). توجه به این موضوعات از جمله تأکیدی به‌شمار می‌آید که در سند راهبرد امنیت ملی ۲۰۱۵ روسیه نیز به آن اشاره شده است. به‌طوری که بند ۱۰۷ سند راهبرد امنیت ملی ۲۰۱۵ تأکید می‌کند که روسیه برای توسعه روابط با ناتو بر اساس اصل برابری باهدف تقویت امنیت عمومی در منطقه یورو آتلانتیک آماده است و عمق چنین روابطی با آمادگی ناتو برای در نظر گرفتن منافع مشروع روسیه در اجرای برنامه‌های نظامی و سیاسی مشخص خواهد شد (راهبرد امنیت ملی روسیه، ۲۰۱۵: ۲۷).

مکاتب فکری و اندیشه‌های غالب

بررسی اسناد راهبردی روسیه نشان می‌دهد که این اسناد از یک روند تداومی و تکاملی برخوردارند و جان‌مایه آن مبتنی بر این دیدگاه مسکو است که سیستم بین‌المللی جهانی باید توافقی از قدرت باشد که در آن قدرت‌های مختلف زندگی می‌کنند و به یکدیگر اجازه زندگی می‌دهند، جایی که در آن یک قدرت، ایدئولوژی‌های خود را به دیگر دولت‌ها تحمیل نمی‌کند (لامورو^۲، ۱۳۹۸: ۱). بر اساس این دیدگاه، جهت‌گیری‌های کلان این کشور مبتنی بر پاسخگویی به تهدیدات و چالش‌های است. البته باید توجه داشت، در مواقعی که درک از تهدیدات موجود به تهدید عینی تبدیل شوند، روسیه سیاست تهاجمی را در پیش می‌گیرد، اما مؤلفه‌های فرهنگ راهبردی (آگاهی از ناامنی تاریخی) مسکو تدافعی است (زهرانی و شیراوند، ۱۳۹۶: ۱۳۰). به‌طوری که استقرار سیستم‌های دفاع موشکی آمریکا در پیرامون مرزهای روسیه، پیشروی غرب به سمت شرق و نگرانی مسکو از عضویت کشورهای خارج نزدیک روسیه به ناتو باعث شد که روسیه در سال ۲۰۰۸ وارد جنگ با گرجستان شود (الیس^۳، ۱۳۹۸: ۷۶).

1. Dunér

2. Lamoreaux

3. Ellis

این اقدام روسیه در قالب موازنه نامتقارن در برابر ناتو قرار می‌گیرد؛ چراکه بنا بر گفته پیرسون در سال ۲۰۰۸ ناتو اعلام کرد که از علاقه اوکراین و گرجستان برای عضویت در ناتو استقبال می‌کند. از آنجایی که عضویت این دو به معنای عبور از خط قرمز روسیه بود، مسکو تلاش کرد تا با حفظ اختلافات مداوم میان کشورهای حوزه نفوذ خودش، باعث سلب صلاحیت اعضای جدید برای عضویت در ناتو شود. اقدامات سال ۲۰۱۴ روسیه علیه اوکراین نیز در همین راستا قابل تفسیر است (پرسن^۱، ۱۳۹۸: ۱۰). از این جهت می‌توان گفت که اقدامات روسیه در موارد مذکور و پیش‌بینی شده در اسناد راهبردی این کشور تدافعی و برای حفظ موازنه قدرت در برابر سیاست‌های ناتو و آمریکا است.

جهت‌گیری‌های روسیه در طول سال‌های اخیر علاوه بر متأثر بودن از تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای مبتنی بر مکاتب فکری بوده است. این مکاتب فکری به‌عنوان مبنای اندیشه‌ای و ادراکی به‌شمار می‌آید که در دوره‌های خاصی بر جهت‌گیری‌های کلان روسیه غالب بوده و عمدتاً شامل آتلانتیک‌گرایی (غرب‌گرایی)، ملی‌گرایی (اسلاوگرایی)، اوراسیاگرایی، سوسیالیستی، دولت‌گرایی و عمل‌گرا می‌شود. اسناد راهبردی مسکو نشان می‌دهد که جهت‌گیری‌های این کشور عمدتاً مبتنی بر عمل‌گرایی با تأکید بر اوراسیاگرایی است و بنا بر شرایط و مقتضیات زمانی یکی از این مکاتب فکری را در دستور کار خودش قرار داده است. به‌طوری که کرملین تحت تأثیر «ذهنیت اوراسیاگرایی» به‌دنبال تقویت تمدن اوراسیایی است (نازارنکو^۲ و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۱۶). بنابراین روسیه ضمن توجه به شرق، اهداف ملی و احیای جایگاه اتحاد جماهیر شوروی و اعاده حیثیت، به‌دنبال روابط با غرب برای دستیابی به فناوری و کاهش شکاف فناورانه جهت رسیدن به قدرت بزرگ تأثیرگذار است (حسینی و ابوالحسینی، ۱۳۹۵: ۱۱-۶).

ویژگی اسناد راهبردی

اسناد راهبردی روسیه از یکسری ویژگی‌های مشترکی برخوردارند و ساختار آنها

1. Person

2. Nazarenko

متشکل از عناصر مشابهی است. این اسناد محصول مطالعه از محیط راهبردی و پاسخ به تهدیدات برای دستیابی به اهداف است و همچنین مبتنی بر سیستمی از مفاهیم تفسیری است که واقعیت‌های موجود در آن زمان و فرهنگ راهبردی آن کشور را منعکس می‌کند (فینکل^۱، ۱۳۹۹: ۵-۶). بنابراین می‌توان گفت که این اسناد راهبردی از یکسری ویژگی‌های ساختاری مشابهی، فارغ از کشور تدوین کننده آن برخوردارند. به طوری که در فرایند تدوین اسناد راهبردی به ۱. تجزیه و تحلیل وضعیت راهبردی (چالش و زمینه آن) ۲. تعیین اهداف مورد نظر، شامل تعریف اهداف سیاسی فراگیر و سپس اهداف خاص مورد نیاز برای دستیابی به آن ۳. شناسایی و یا توسعه ابزارها (منابع و قابلیت‌ها) ۴. طراحی شیوه‌هایی برای استفاده از ابزارها برای رسیدن به اهداف مورد نظر ۵. ارزیابی هزینه‌ها و خطرات مرتبط با راهبرد، توجه می‌شود (هفینگتون^۲، ۱۳۹۸: ۱-۴).

در عین حال باید به این نکته توجه داشت، هرچند این اسناد در ظاهر باهم مشابهت‌هایی دارند اما از نظر محتوایی متفاوت هستند؛ چراکه این اسناد بنا بر شرایط محیطی و فرهنگی خاص همان کشور تدوین شدند. چنانچه سیاست‌گذاران با توجه به مؤلفه‌های مذکور به عدم قطعیت‌های مهم و خاص آن کشور چه در آینده و چه در حال حاضر می‌پردازند و در مورد عواقب بی‌عملی و انجام برخی از اقدامات خاص و همچنین واقعیت‌های موجود و ناشناخته فرضیاتی را ارائه می‌دهند.

پیشینه پژوهش

اسناد رسمی فدراسیون روسیه شامل راهبرد امنیت ملی، مفهوم سیاست خارجی، دکترین نظامی، دکترین نیروی دریایی و مبانی سیاست دریایی روسیه است (هوارد^۳، ۱۳۹۸: ۱۰۷-۱۰۸). در این بین، راهبرد امنیت ملی و دکترین نظامی، آموزه‌های رسمی امنیتی و نظامی روسیه را مطرح می‌کنند. دکترین نظامی روسیه جزئی از راهبرد امنیت ملی (یا سند تدبیر امنیت ملی) است و بیانگر مجموعه‌ای از دیدگاه‌های رسمی پذیرفته شده توسط دولت در مورد جنگ،

1. Finkel

2. Heffington

3. Howard

پیشگیری از آن، ساختار نیرو و آمادگی کشور و نیروهای مسلح برای دفع تجاوز و به‌طور کلی متأثر از جدیدترین راهبرد امنیت ملی روسیه است (دیک،^۱ ۱۳۷۱: ۵۵۲). سند تدبیر سیاست خارجی نیز در زمره سایر اسناد راهبردی اصلی قرار می‌گیرد که سیاست‌های دفاعی و جهت‌گیری سیاست خارجی این کشور را نشان می‌دهد (گزارش کنگره،^۲ ۱۳۹۹: ۱).

جدول (۲): تاریخچه اسناد راهبردی روسیه

تدبیر سیاست خارجی	دکترین نظامی	راهبرد امنیت ملی
۱۹۹۳-۲۰۰۸-۲۰۱۳-۲۰۱۶	۱۹۹۳-۲۰۰۰-۲۰۰۳-۲۰۱۰-۲۰۱۴	۱۹۹۷-۲۰۰۰-۲۰۰۹-۲۰۱۵

منبع: مسایل روسیه،^۳ ۱۴۰۰

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر با ماهیت توصیفی-تحلیلی و از نوع روش موردی سعی دارد، اسناد راهبردی روسیه را مورد بررسی قرار دهد. جامعه آماری این تحقیق، اسناد راهبردی منتشر شده روسیه است. نمونه‌گیری در این تحقیق به‌صورت هدفمند و کامل است تا از این طریق بتوان به پرسش‌های تحقیق پاسخ داد. بنابراین در بحث روسیه، آخرین اسناد راهبردی این کشور همچون «راهبرد امنیت ملی ۲۰۱۵»، «دکترین نظامی ۲۰۱۴» و «تدبیر سیاست خارجی ۲۰۱۶» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

محقق سعی دارد که از تحلیل محتوای متعارف کیفی برای دستیابی به دانش لازم در حوزه موضوع مدنظر استفاده کند. بدین منظور، با بررسی دقیق پیشینه تحقیق و مباحث نظری سعی شد، مقولات فراگیر استخراج شوند و مقولاتی که قرابت بیشتری دارند زیرمجموعه مقولات عام‌تر قرار گیرند. پنج مقوله اصلی که در این بررسی استخراج شدند، شامل: «دیدگاه راهبردی»، «اهداف و منافع»، «تهدیدات»، «ابزارها» و «روش‌های اقدام» هستند و تعداد زیر مقوله‌های فرعی ۱۴ و زیر مقوله‌های فرعی سطح دو نیز ۵۸ مورد هستند. بنابراین، با توجه به مقولات مذکور، کدگذاری سه سند راهبردی روسیه انجام شد و

^۱. Dick

^۲. Report to Congress

^۳. Russiamatters. org

سپس فراوانی و درصد فراوانی مختص به هر متغیر و مقوله مشخص شدند. در این پژوهش برای اعتبار سنجی داده‌های استخراج شده، روش آزمون-آزمون یا روش باز آزمایی مورد استفاده قرار گرفته است. با کمک این آزمون می‌توان درصد توافق بین دو کدگذار را محاسبه کرد. بدین منظور، یک سند به‌طور تصادفی انتخاب شد که بر اساس کدگذاری اول، شامل ۵۲۰ مورد بود. در کدگذاری مجدد که در بازه زمانی ۱۵ روز از کدگذاری اول انجام شد، از بین ۵۲۰ مورد، ۴۶۸ مورد توافق وجود داشت. بنابراین ضریب پایایی به این صورت خواهد بود:

$$C.R = \frac{2M}{N(1) + N(2)}$$

M: تعداد تصمیم‌های مربوط به کدگذاری

N_2, N_1 : تعداد تصمیم‌های کدگذاران ۱ و ۲.

C.R بالاتر از ۰,۷ نشان از پایایی درونی مناسب دارد.

$$C.R = \frac{2 * 468}{520 + 520} = 0.09$$

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

با توجه به مقولات فراگیر و فرعی استخراج شده از ادبیات تحقیق و اسناد راهبردی روسیه و همچنین بر اساس روش تجزیه و تحلیل محتوای کیفی، کدگذاری و تحلیل هر یک از اسناد راهبردی به صورت جداگانه صورت می‌گیرد.

جدول (۳): تحلیل اسناد راهبردی روسیه

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	موضوعات اصلی و مورد تأکید	درصد فراوانی
دیدگاه راهبردی	رقابت	موقعیتی و روندهای چالشی (استفاده رقبا از انواع ابزارها برای نفوذ)	۷۲,۴۱
	همکاری	ضمنی و تمام‌عیار (همکاری‌های انجام شده برای مقابله با تهدیدات)	۲۷,۵۸
منافع و اهداف		بهبود جایگاه و نقش آفرینی سیاسی روسیه در عرصه بین‌المللی به‌ویژه در خارج نزدیک	۲۶,۳۷
		بهبود توان نظامی و همکاری‌های نظامی	۲۱,۷۰
		حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه	۱۶,۸۶
		توسعه اقتصادی	۱۵,۶۹

درصد فراوانی	موضوعات اصلی و مورد تأکید	زیر مقوله‌ها	مقوله‌ها
۱۹,۳۸	سایر اهداف		
۶۷,۶۱	انسانی غیرخشونت‌آمیز	غیر نظامی	تهدیدات
۲۷,۶۱	متعارف و پایین‌تر از حد متعارف	نظامی	
۴,۷۶	فقدان قابلیت‌های روسیه	سایر تهدیدات	
۳۳,۳۸	ارائه و مذاکره	دیپلماسی	ابزارها
۳۰,۸۸	بهبود توان نظامی و اعمال زور	نظامی	
۱۴,۱۹	اقدامات زیرساختی	اقتصادی	
۱۱,۵۱	دیگر اقدامات اطلاعاتی، ادراک و اطلاع‌رسانی	اطلاعات	
۸,۸۴	بهداشتی و اجتماعی	سایر ابزارها	
۴۵,۰۷	آمادگی (نظامی و اقتصادی)	رویکردها	روش‌های به کارگیری از ابزارها
۱۹,۶۹	شکل‌دهی (دیپلماسی)		
۹,۶۸	ترغیب کردن (دیپلماسی)		
۵,۳۴	تعهدپذیری (دیپلماسی)		
۴,۶۷	توانمندسازی (نظامی)		
۴,۵۰	اجبار (نظامی)		
۱۱,۰۵	سایر رویکردها		
۵۸,۰۰	چندجانبه‌گرایی	شیوه اقدام	
۱۳,۴۸	دو یا چندجانبه‌گرایی دروغین		
۲۸,۴۴	یک‌جانبه‌گرایی		
۹۵,۰۰	آشکار		
۴,۹۸	پنهان (اطلاعات و نظامی)		

راهبرد امنیت ملی

۱. دیدگاه راهبردی

یافته‌های حاصل از بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که تأکید عمده اسناد راهبردی روسیه

در دیدگاه راهبردی بر حوزه رقابت (۷۲,۴۱ درصد) با تأکید بر استفاده گسترده رقبا از ابزارهای سیاسی، مالی و اقتصادی و ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات برای نفوذ در عرصه بین‌المللی و همچنین بر کاسته نشدن نقش مؤلفه قدرت یا نیروی زور در روابط بین‌الملل است. زیر مقوله همکاری با تأکید بر همکاری ضمنی ۲۷,۵۸ درصد از دیدگاه راهبردی روسیه را نشان می‌دهد. این سند نشان می‌دهد که رقابتی بودن جهان نقش محوری در دیدگاه راهبردی روسیه دارد. همچنین صبغه‌هایی از تعامل و همکاری را نیز می‌توان در این دیدگاه مشاهده کرد.

۲. منافع و اهداف

رقابتی بودن جهان در دیدگاه روسیه باعث شد تا مسکو اهدافی همچون رقابت‌پذیرتر کردن اقتصاد، تحقیق و توسعه در حوزه فناوری، توسعه نیروهای مسلح و بهبود جایگاه و افزایش نقش‌آفرینی سیاسی روسیه در عرصه بین‌المللی به‌ویژه در خارج نزدیک (مناطق همجوار) خود را در دستور کار قرار دهد. وجود ناآرامی‌ها در مناطق همجوار روسیه و جلوگیری از بی‌ثباتی داخلی از عواملی بودند که روسیه هدف بهبود وضعیت اجتماعی و بهداشتی و تقویت وفاق ملی را در پیش گرفته است.

۳. تهدیدات

یافته‌های حاصل از بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که از میان تهدیدات موجود علیه روسیه، تهدیدات نظامی با تأکید بر تهدید انسانی غیرخشونت‌آمیز از جمله آسیب‌پذیری زیرساخت‌های اطلاعاتی، اتکای اقتصاد به خارج از کشور و مشکلات زیست‌محیطی ۸۰ درصد از مجموع تهدیدات را به خود اختصاص می‌دهد. تهدید نظامی (۱۵,۳۸ درصد) با تأکید بر تهدیدات متعارف در رتبه دوم قرار می‌گیرد. این نوع از تهدید عمدتاً به گسترش روند نظامی‌گری و مسابقه تسلیحاتی در مناطق همجوار روسیه و تحرکات نظامی ناتو اشاره دارد. سایر تهدیدات نیز که بیشتر شامل عقب‌ماندگی‌ها و وابستگی این کشور به واردات تجهیزات می‌شود ۴,۶۱ درصد از تهدیدات را در برمی‌گیرد.

۴. ابزارها

یافته‌های حاصل از بررسی راهبرد امنیت ملی روسیه نشان می‌دهد که ابزار اقتصادی با تمرکز بر زیر مقوله فرعی بهبود زیرساخت‌ها ۲۸,۱۳ درصد از مجموع ابزارهای روسیه را تشکیل می‌دهد. ابزار دیپلماسی نیز با تأکید بر زیر مقوله فرعی ارائه ۲۵,۱۰ درصد از ابزارهای روسیه را شامل می‌شود. سایر ابزارها (۲۲,۹۴ درصد) با تأکید بر موضوعات بهداشتی و اجتماعی و ابزار اطلاعات (۱۶,۸۸ درصد) به ترتیب در رتبه‌های سوم تا چهارم این ابزارها قرار می‌گیرند. در نهایت ابزار نظامی (۶,۹۲ درصد) کمترین درصد را در میان ابزارهای مورد استفاده روسیه برای دستیابی به اهداف سیاسی به خود اختصاص داده است. بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که از مجموع این ابزارها، ۳۱,۱۶ درصد به هدف توسعه اقتصادی اختصاص دارد. بهبود جایگاه و نقش‌آفرینی سیاسی روسیه در عرصه بین‌المللی (۱۵,۵۸ درصد)، حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی (۱۴,۲۸ درصد)، بهبود وضعیت بهداشتی و اجتماعی (۱۳,۴۱ درصد) و بهبود شرایط فناوری، علمی و آموزشی (۶,۴۹ درصد)، از جمله اهدافی هستند که بیشترین ابزارها را به خودشان اختصاص دادند. همچنین برای هدف بهبود فضای گفتگوی تمدنی و فرهنگی (۱,۲۹ درصد) نیز کمترین ابزار در نظر گرفته شده است. از مجموع این ابزارها، ۷۵,۳۲ درصد به اهداف میان‌مدت (توسعه اقتصادی)، ۱۴,۲۸ درصد به اهداف کوتاه‌مدت (حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه) و ۵,۱۹ درصد به اهداف بلندمدت (ایجاد محیط بین‌المللی منصفانه و باثبات) اختصاص دارد.

۵. روش به‌کارگیری از ابزارها

۱-۵. رویکردها

یافته‌های حاصل از بررسی راهبرد امنیت ملی روسیه نشان می‌دهد که تأکید عمده این کشور به رویکرد آمادگی (۶۶,۲۳ درصد) است و مجموع رویکردهای شکل‌دهی (۱۵,۱۵ درصد) و ترغیب کردن (۸,۲۲ درصد) در رتبه‌های دوم و سوم قرار می‌گیرند. رویکرد همساز شدن (۰,۸۶ درصد) کمترین درصد را در رویکرد روسیه در استفاده از ابزارها برای پیشبرد اهداف و منافع نشان می‌دهد. رویکرد آمادگی در حوزه اقتصادی، آمادگی بهداشتی-علمی و آمادگی اطلاعاتی به ترتیب، ۲۵,۵۴، ۲۲,۹۴ و ۱۳,۸۵ درصد از کل رویکردهای

روسیه را تشکیل می‌دهند. رویکردهای شکل‌دهی در حوزه دیپلماسی ۱۲,۵۵ درصد و ترغیب کردن در حوزه دیپلماسی ۷,۷۹ درصد، در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

۲-۵. شیوه اقدام

شیوه اقدام روسیه در حوزه آشکار بودن ابزارهای مورد استفاده جهت دستیابی به اهداف، به ابزار دیپلماسی متمرکز است و ابزارهای نظامی، اقتصادی و اطلاعاتی در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. شیوه اقدام پنهان نیز متمرکز به ابزار اطلاعات است. یافته‌های حاصل از بررسی راهبرد امنیت ملی نشان می‌دهد که شیوه اقدام روسیه در مورد یک‌جانبه یا چندجانبه بودن متمرکز بر چندجانبه‌گرایی (۶۵,۳۸ درصد) است و مجموع یک‌جانبه‌گرایی یا چندجانبه‌گرایی دروغین، ۳۴,۶۱ درصد از شیوه اقدام روسیه را در برمی‌گیرد. در مورد شیوه اقدام آشکار یا پنهان بودن باید خاطر نشان کرد که ۹۱,۰۲ درصد از داده‌ها به شیوه اقدام آشکار و ۸,۹۷ درصد دیگر به شیوه اقدام پنهان اختصاص دارد. به طوری که در شیوه اقدام پنهان، تشخیص و پیگیری فعالیت مخرب سازمان‌ها و سرویس‌های ویژه کشورهای خارجی و مقابله با مشارکت اتباع روسیه در فعالیت گروه‌های تروریستی و جنایی در خارج از کشور مورد توجه قرار گرفت. همچنین این سند به تشخیص به موقع تهدیدات و روندهای تغییر ماهیت جنگ‌های معاصر اشاره دارد.

دکترین نظامی

۱. دیدگاه راهبردی

یافته‌های حاصل از بررسی دکترین نظامی روسیه نشان می‌دهد که تأکید عمده روسیه در دیدگاه راهبردی بر حوزه رقابت با تأکید بر رقابت موقعیتی است. در این دیدگاه به نقض معاهدات بین‌المللی منعقد شده در حوزه ممنوعیت، محدودیت و کاهش تسلیحات از سوی کشورهای خاص برای افزایش رقابت‌پذیری خود و همچنین به تلاش دولت‌ها برای ارائه ارزش‌ها و الگوهای توسعه رقابتی تأکید شد. سطره این دیدگاه را می‌توان در

شکل دهی به اهداف سیاسی و استفاده از ابزارها و روش‌های به‌کارگیری از آنها برای دستیابی به اهداف مدنظر مشاهده کرد.

۲. منافع و اهداف

رقابتی بودن جهان در دیدگاه روسیه و وجود ناآرامی‌ها و بی‌ثباتی‌ها در مناطق همجوار باعث شد تا مسکو هدف توسعه و بهبود توان نظامی نیروهای مسلح، حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه و همچنین دفاع از شهروندان را مورد توجه قرار دهد. همچنین این نکته را باید خاطر نشان کرد که وجود چنین رقابت‌های جغرافیای سیاسی و موقعیتی باعث شد تا تمرکز مسکو بیشتر بر اهداف کوتاه‌مدت و میان‌مدت باشد.

۳. تهدیدات

یافته‌های حاصل از بررسی دکترین نظامی نشان می‌دهد که از میان تهدیدات موجود، تهدید نظامی با تأکید بر تهدید متعارف شامل استقرار نیروهای نظامی و سامانه‌های موشکی دفاعی دولت‌های خارجی در قلمرو دولت‌های مجاور روسیه و متحدانش، ۶۲٫۹۶ درصد از مجموع تهدیدات را به خود اختصاص می‌دهد. تهدید غیرنظامی (۲۹٫۶۲ درصد) با تأکید بر تهدید انسانی خشونت‌آمیز ناشی از فعالیت سازمان‌های تروریستی با استفاده از مواد شیمیایی، سمی و رادیواکتیو و گسترش جرائم سازمان یافته بین‌المللی در رتبه دوم قرار می‌گیرد. سایر تهدیدات نیز که بیشتر شامل اخلاف در کارایی نیروی هسته‌ای راهبردی و عملکرد نظامی می‌شود، ۷٫۴۰ درصد از تهدیدات را شامل می‌شود.

۴. ابزارها

یافته‌های حاصل از بررسی دکترین نظامی نشان می‌دهد که ابزار نظامی با تمرکز بر زیر مقوله بهبود توان نظامی، ۸۶٫۳۹ درصد از مجموع ابزارهای روسیه را تشکیل می‌دهد. ابزار دیپلماسی با تأکید بر زیر مقوله‌های مذاکره و اجرا (۱۰٫۰۵ درصد) و ابزار اطلاعات با تأکید بر مقوله ادراک (۲٫۳۶ درصد) در رتبه‌های دوم و سوم قرار می‌گیرند. ابزار اقتصادی با تأکید بر آمادگی و تضمین فعالیت‌های اقتصادی (۱٫۱۸ درصد) کمترین درصد از ابزارهای

روسیه را به خود اختصاص داده است.

بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که از مجموع این ابزارها، ۶۷,۴۵ درصد به بهبود توان نظامی و همکاری‌های نظامی روسیه اختصاص دارد. حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه (۲۰,۱۱ درصد) و بهبود جایگاه و نقش آفرینی سیاسی روسیه (۱۰,۰۵ درصد) از جمله اهدافی هستند که در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. برای اهداف دفاع از شهروندان در خارج از کشور و توسعه اقتصادی (۱,۱۸ درصد) کمترین ابزار در نظر گرفته شده است. از مجموع این ابزارها، ۷۸,۶۹ درصد به هدف میان‌مدت (بهبود توان نظامی و همکاری‌های نظامی) و ۲۱,۳۰ به هدف کوتاه‌مدت (حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه) اختصاص دارد.

۶. روش به‌کارگیری از ابزارها

۱-۶. رویکردها

یافته‌های حاصل از بررسی دکترین نظامی روسیه نشان می‌دهد که تأکید عمده این کشور به رویکرد آمادگی (۶۲,۷۲ درصد) در حوزه نظامی است و رویکردهای تسلیم کردن (۱۱,۲۴ درصد) و توانمندسازی (۸,۲۸ درصد) در رتبه‌های دوم و سوم قرار می‌گیرند. رویکردهای شکل‌دهی، ترغیب کردن و ازبین بردن، هر کدام با اختصاص ۱,۷۷ درصد، کمترین درصد را در رویکرد روسیه در استفاده از ابزارها نشان می‌دهد.

۲-۶. شیوه اقدام

شیوه اقدام روسیه در حوزه آشکار بودن ابزارهای مورد استفاده جهت دستیابی به اهداف، به ابزار نظامی متمرکز است و ابزار دیپلماسی در مرتبه بعدی قرار می‌گیرد. شیوه اقدام پنهان نیز متمرکز بر ابزار اطلاعات و نظامی است. یافته‌های حاصل از بررسی دکترین نظامی نشان می‌دهد که بین شیوه اقدام یک‌جانبه و چندجانبه، به‌نوعی یک توازن برقرار است. به‌طوری که مجموع یک‌جانبه‌گرایی و چندجانبه‌گرایی دروغین، ۵۰,۷۴ درصد و چندجانبه‌گرایی، ۴۹,۲۵ درصد از شیوه اقدام روسیه را تشکیل می‌دهد. در مورد شیوه اقدام آشکار یا پنهان بودن باید خاطر نشان کرد که ۹۲,۵۳ درصد از داده‌ها به شیوه اقدام آشکار و ۷,۴۶ به شیوه اقدام پنهان اختصاص دارد. به‌طوری که در شیوه اقدام پنهان، مشارکت در

شرکت‌های نظامی خصوصی و استفاده از روش‌های اقدام غیرمستقیم و نامتقارن مورد توجه قرار گرفت. همچنین بر اساس این سند، روسیه به استفاده از ابزارهای فنی مدرن و فناوری اطلاعاتی برای ارزیابی اوضاع سیاسی و نظامی تأکید دارد.

تدبیر سیاست خارجی

۱. دیدگاه راهبردی

یافته‌های حاصل از بررسی سند تدبیر سیاست خارجی نشان می‌دهد که تأکید عمده این سند در دیدگاه راهبردی بر حوزه رقابت (۶۵،۲۱ درصد) با تأکید بر نادیده‌گیری توافقات و اپایش تسلیحاتی برای نوسازی ظرفیت‌ها، شکل‌گیری محدودیت‌های رقابتی و غیر تعرفه‌ای در اقتصاد جهانی و همچنین استفاده دولت‌ها از مجموع ابزارهای سیاسی، اقتصادی، فناوری و نظامی برای نفوذ و تأثیرگذاری بر سایر کشورها است. زیرمقوله همکاری نیز با تأکید بر همکاری ضمنی و تمام‌عیار، ۳۴،۷۸ درصد از دیدگاه راهبردی روسیه را نشان می‌دهد. همان طوری که مشاهده می‌شود رقابتی بودن نقش محوری در دیدگاه راهبردی روسیه دارد و صبغه‌هایی از تعامل و همکاری نیز در آن وجود دارد. به طوری که غلبه این دیدگاه را می‌توان در شکل‌دهی به اهداف و استفاده از ابزارها جهت دستیابی به آنها مشاهده کرد.

۲. منافع و اهداف

تلاش آمریکا و متحدانش برای مهار روسیه و تحمیل دیدگاه‌های خودشان بر سیاست جهانی باعث شد تا مسکو بر اساس سند تدبیر سیاست خارجی، بهبود جایگاه و نقش آفرینی سیاسی روسیه با تأکید بر خارج نزدیک را مورد توجه قرار دهد. این سند در مقایسه با سایر اسناد راهبردی روسیه، به هدف بلندمدت توجه بیشتری دارد. در واقع روسیه سعی دارد با پیشبرد این هدف در فضای رقابت تمدنی و تحمیل ارزش‌های ایدئولوژیک از سوی غرب، موفق ظاهر شود.

۳. تهدیدات

یافته‌های حاصل از بررسی داده‌های سند تدبیر سیاست خارجی روسیه نشان می‌دهد که

از میان تهدیدات موجود، تهدید غیرنظامی با تأکید بر تهدید انسانی خشونت‌آمیز، ۷۸,۵۷ درصد از مجموع تهدیدات را به خود اختصاص می‌دهد. این تهدید عمدتاً شامل گسترش جرائم سازمان یافته جنایی فراملی، قاچاق غیر قابل واپایش اسلحه و مواد روان‌گردان و همچنین گسترش افکار افراطی گرایانه و تروریسم بین‌المللی می‌شود. تهدید نظامی (۲۱,۴۲ درصد) با تأکید بر تهدید متعارف در رتبه دوم قرار می‌گیرد.

۴. ابزارها

یافته‌های حاصل از بررسی داده‌های سند تدبیر سیاست خارجی نشان می‌دهد که ابزار دیپلماسی با تمرکز بر زیر مقوله فرعی ارائه، ۶۸,۰۲ درصد از مجموع ابزارهای روسیه را تشکیل می‌دهد. ابزار اطلاعات با تأکید بر اطلاع‌رسانی (۱۲,۶۹ درصد)، ابزار نظامی با تأکید بر اعمال زور (۱۱,۱۶ درصد) و ابزار اقتصادی با تأکید بر تجارت (۸,۱۲ درصد) به ترتیب در رتبه‌های دوم تا چهارم این ابزارها قرار می‌گیرند.

بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که از مجموع این ابزارها، ۵۴,۸۲ درصد به هدف بهبود جایگاه و نقش‌آفرینی سیاسی روسیه در عرصه بین‌المللی اختصاص دارد. حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه (۱۷,۲۵ درصد)، توسعه اقتصادی (۱۰,۱۵ درصد)، بهبود فضای گفتگوی تمدنی و فرهنگی (۶,۵۹ درصد) و ایجاد محیط بین‌المللی منصفانه (۳,۵۵ درصد) از جمله اهدافی هستند که بیشترین ابزارها را به خودشان اختصاص دادند. برای هدف بهبود وضعیت بهداشتی و اجتماعی (۰,۵۰ درصد) نیز کمترین ابزار در نظر گرفته شده است. از مجموع این ابزارها، ۷۰,۵۵ به هدف میان‌مدت (بهبود جایگاه و نقش‌آفرینی سیاسی روسیه)، ۱۹,۷۹ درصد به هدف کوتاه‌مدت (حفظ تمامیت ارضی و امنیت دولتی روسیه) و ۹,۶۴ به هدف بلندمدت (بهبود فضای گفتگوی تمدنی و فرهنگی) اختصاص دارد.

۴-۱. روش به‌کارگیری از ابزارها

۴-۱-۱. رویکردها

یافته‌های حاصل از بررسی سند تدبیر سیاست خارجی روسیه نشان می‌دهد که تأکید

عمده این سند به رویکرد شکل‌دهی (۳۹,۵۹ درصد) است. رویکردهای ترغیب کردن (۱۸,۲۷)، تعهدپذیری (۱۰,۱۵ درصد)، متقاعد کردن (۷,۱۰ درصد) و اجبار (۶,۵۹ درصد) در رتبه‌های دوم تا پنجم قرار می‌گیرند. رویکردهای همساز شدن و تسلیم کردن (۲,۰۳ درصد)، کمترین درصد را رویکرد روسیه به خودشان اختصاص دادند. رویکرد شکل‌دهی با استفاده از ابزار دیپلماسی (۲۹,۹۴ درصد)، ترغیب کردن با استفاده از ابزار دیپلماسی (۱۶,۲۴ درصد)، تعهدپذیری با استفاده از ابزار دیپلماسی (۱۰,۱۵ درصد) و شکل‌دهی با استفاده از ابزار اطلاعات (۷,۱۰ درصد)، حوزه‌هایی هستند که بیشترین درصد از کل رویکرد روسیه را تشکیل می‌دهند.

۲-۱-۴. شیوه اقدام

شیوه اقدام روسیه در حوزه آشکار بودن ابزارهای مورد استفاده جهت دستیابی به اهداف، به ابزار دیپلماسی متمرکز است و ابزارهای نظامی، اقتصادی و اطلاعاتی در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. شیوه اقدام پنهان نیز متمرکز بر ابزار اطلاعات است. یافته‌های حاصل از بررسی سند تدبیر سیاست خارجی نشان می‌دهد که شیوه اقدام روسیه در مورد یک یا چندجانبه بودن متمرکز بر چندجانبه‌گرایی (۵۸,۱۶ درصد) است و مجموع رویکردهای یک‌جانبه‌گرایی یا چندجانبه‌گرایی دروغین، ۴۱,۸۳ درصد از شیوه اقدام روسیه را در بر می‌گیرد. در مورد شیوه اقدام آشکار یا پنهان بودن باید اشاره کرد که ۹۷,۴۴ درصد از داده‌ها به شیوه اقدام آشکار و ۲,۵۵ درصد به شیوه اقدام پنهان اختصاص دارد. به‌طوری که در شیوه اقدام پنهان، گسترش همکاری با کشورهای مستقل مشترک‌المنافع برای مقابله با تروریسم، جدایی‌طلبی، جرائم سازمان یافته و مهاجرت غیرقانونی و همچنین اتخاذ تدابیر لازم برای مقابله با تهدیدات امنیت اطلاعات روسیه مورد توجه قرار گرفت.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتیجه‌گیری

اسناد راهبردی روسیه نشان می‌دهد که این کشور جهان را رقابتی می‌بیند؛ اما در کنار

آن به همکاری هم توجه دارد. در این جهان، رقابت در حوزه‌های فناوری، گسترش فناوری جدید، نادیده‌گیری توافقنامه‌ها در حوزه واپایش تسلیحات و همچنین سیاست تقابل جویانه آمریکا و ناتو علیه مسکو وجود دارد. روسیه در اهداف به «بهبود جایگاه و نقش آفرینی سیاسی روسیه در عرصه بین‌المللی به‌ویژه در خارج نزدیک» و «بهبود توان نظامی و همکاری‌های فنی و نظامی» اشاره دارد. مسکو تهدید «نظامی-متعارف» و پایین‌تر از حد متعارف» همچون وجود فعالیت اطلاعاتی سرویس‌های ویژه در نزدیکی روسیه و اقدامات خرابکارانه آنها علیه زیرساخت‌های اطلاعاتی و در عین حال افزایش توان نظامی ناتو و پیشروی زیرساخت‌های آن به مرزهای مجاور روسیه و سامانه دفاع موشکی آمریکا و همچنین تهدید «غیرنظامی-غیر خشونت‌آمیز» همچون پویایی نامطلوب توسعه اقتصادی و رقابت‌پذیری پایین، ناکارآمدی دولت برای محافظت از سلامت شهروندان، افزایش مشکلات زیست‌محیطی ناشی از وجود صنایع خطرناک و تحریف تاریخ و تجاوز به مضامین فرهنگی روسیه را به‌عنوان تهدید علیه منافع خود می‌بیند. در ابزارها به «ابزار دیپلماسی و نظامی» و در روش‌های به‌کارگیری از ابزارها نیز در رویکرد به «آمادگی و شکل‌دهی» و در شیوه اقدام به «چندجانبه‌گرایی (۵۸ درصد) و آشکار (۹۵ درصد)» متمرکز است.

با بررسی اسناد راهبردی این کشور می‌توان پی برد که جهان‌بینی روسیه بیشتر متمایل به فرهنگ لاکی است؛ بدین معنی که از نظر روسیه، نظام بین‌المللی باید توازنی از قدرت باشد که در آن قدرت‌های مختلف زندگی می‌کنند و به یکدیگر اجازه زندگی می‌دهند. تأکید روسیه برای در نظر گرفته شدن منافع و رویکردهای روسیه در مورد موضوعات بین‌المللی، تقویت تعاملات روسیه با کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، چین و گروه بریکس، آمادگی روسیه برای بحث در مورد کاهش ظرفیت‌های هسته‌ای با توجه به چندجانبه بودن موضوع و همچنین آمادگی این کشور برای برقراری روابط با آمریکا و ناتو بر اساس روابط متقابل سودمند و مبتنی بر احترام، به نشانه‌هایی از جهان‌بینی لاکی روسیه اشاره دارد. در این جهان‌بینی، قدرت نظامی همچنان دارای اهمیت است. به‌طوری که مسکو به استفاده از نیروهای مسلح برای شکست نیروهای مهاجم و محافظت از روسیه و شهروندان آن مطابق

با معاهدات و حقوق بین‌المللی تأکید دارد.

با توجه به اسناد راهبردی روسیه می‌توان گفت که جهت‌گیری‌های مسکو مبتنی بر واقع‌گرایی است و در قالب نظریه رئالیسم تدافعی والت قرار می‌گیرد. البته باید توجه داشت در مواقعی که تصورات تهدید به تهدید عینی تبدیل شدند، روسیه سیاست تهاجمی در پیش گرفته است تا بتواند تهدید نسبت به منافع و امنیت ملی خود را کاهش دهد؛ چراکه روسیه در مورد جایگاه و امنیت نسبی خود نگران است و به‌همین دلیل به اتخاذ رفتارهای منطقی مبتنی بر هزینه و فایده روی می‌آورد. به‌طوری که افزایش توان نظامی و پیشروی زیرساخت‌های ناتو به کشورهای به اصطلاح خارج نزدیک روسیه باعث شد که این کشور در سال ۲۰۰۸ وارد جنگ با گرجستان شود و در سال ۲۰۱۴ نیز به مداخله در اوکراین بپردازد. اقدامات مسکو که در خارج نزدیک روسیه انجام می‌شود در قالب موازنه نامتقارن و دفاع در برابر سیاست‌های ناتو و آمریکا قابل تحلیل است.

همان‌طوری که مشاهده می‌شود، شیوه اقدام روسیه مبتنی بر چندجانبه‌گرایی و عمل‌گرایی با تأکید به اوراسیاگرایی است. اوراسیاگرایی راه‌سومی است که به‌دنبال توازن بین غرب و شرق است و سعی دارد از طریق رابطه با چین، هند، ژاپن و دولت‌های خاورمیانه با غرب توازن ایجاد کند. اوراسیاگرایی نیز همانند ملی‌گرایی (اسلاو‌گرایی) با غرب ضدیت دارد و سعی در قانونی کردن امپراتوری روسیه و نفوذ مسکو در سرزمین‌های تحت پوشش روسیه دارد. با توجه به دیدگاه اوراسیاگرایی می‌توان گفت که روسیه دارای منافع و نه دوستان دائمی است و باید در جستجوی جایگاه مناسبی به‌عنوان قدرت بزرگ تثبیت‌کننده در سطح جهانی باشد، مخالفت با نظام تک‌قطبی و یک‌جانبه‌گرایی قدرت‌های بزرگ از عناصر این گفتمان است. توجه به رابطه بین اقتصاد و قدرت، ارجحیت منافع بر ارزش‌ها، مشارکت در ائتلاف‌های گسترده، احترام به هنجارها و حقوق بین‌المللی و تقویت نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای و همچنین توجه به روابط با غرب برای دستیابی به فناوری و کاهش شکاف فناوریکی جهت رسیدن به قدرت بزرگ تأثیرگذار، از جمله اصول عمل‌گرایی است که در اسناد راهبردی روسیه به آن اشاره شده است.

پیشنهادها

۱. نیروهای مسلح باید همانند دیگر کشورها از یک سو به بهبود توسعه و ظرفیت نیرو توجه کند و افزایش اندازه نیرو را در دستور کار خود قرار دهد و از سوی دیگر با تأکید بر طراحی و بهبود قابلیت‌های نیرو، به سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه بپردازد. هرچند که توجه به این موضوع باعث افزایش هزینه نظامی خواهد شد، اما با توجه به تحولات منطقه و اسناد راهبردی مخالفان ایران، بهبود چنین ظرفیت‌ها و قابلیت‌هایی ضروری است.

۲. در بحث خنثی کردن تحریم‌ها، ایران می‌تواند از رقابت چین و روسیه با آمریکا استفاده کند؛ چراکه بنا به گفته استفان والت به دلیل آنکه ریشه رقابت‌های چین و آمریکا متأثر از تنش‌های جغرافیای سیاسی و نه لزوماً احزاب است (والت^۱، ۲۰۲۰)، چنین فشارها و ائتلاف‌سازی‌هایی علیه چین و روسیه در دولت دموکرات‌ها هم وجود خواهد داشت. بنابراین، ایران با در پیش گرفتن ابتکاراتی همچون انعقاد پیمان‌های پولی و توسعه موافقت‌نامه‌های تجاری با شرکای راهبردی می‌تواند تحریم‌های بانکی و مالی را خنثی کند.

---

¹ . Walt

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- حسینی، مطهره و ابوالحسنی، مریم (۱۳۹۵)، جایگاه ایران در مکاتب فکری سیاست خارجی روسیه، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۳.

ب. منابع انگلیسی

- (FPC) Foreign Policy Concept document of Russian Federation in 2016.
- (MD) Military Doctrine document of Russian Federation in 2014.
- (NSS) National Security Strategy document of Russian Federation in 2015.
- (Russiamatters). **Russian Strategic Documents**, russiamatters, Available at the <https://www.russiamatters.org/russian-strategic-documents?page=0>.
- Blank, S. (Ed.). (2011). **Russian military politics and Russia's 2010 defense doctrine**. Strategic Studies Institute.
- Dick, C. J. (1992). Initial thoughts on Russia's draft military doctrine. *The Journal of Soviet Military Studies*, 5(4), 552-566.
- Dunér, E. (2017). **Russia's Foreign Policy Concept: A qualitative analysis**, Lund University Faculty of Humanities and Theology EUHA20, Bachelor Thesis Tutor: Mattias Nowak.
- Ellis, Evan (2019). **Russian Activities in Latin America**, In the Russian strategic intentions, published by the US Department of Defense and the US Joint Chiefs of Staff.
- Finkel, M. (2020). IDF Strategy Documents, 2002-2018: On Processes, Chiefs of Staff, and the IDF. *A Multidisciplinary Journal on National Security*, 3.
- Heffington, S., Oler, A., & Tretler, D. (Eds.). (2019). **A National Security Strategy Primer**. National Defense University Press. Washington, D.C.
- Holcomb Colonel, J. F. (1994). **Russia's New Doctrine: Two Views**, Published in the Strategic Studies Institute.
- Howard, G. E., & Czekaj, M. (2019). **Russia's Military Strategy and Doctrine**. Washington: The Jamestown Foundation.
- Klein, M. (2015). **Russia's new military doctrine: NATO, the United States and the, colour revolutions**.
- Kumar, R. (2016). Russia's Foreign Policy: An Overview of 25 Years of Transition. *International Studies*, 53(3-4), 210-226.
- Lamoreaux, Jeremy (2019). **The Three Motivations for an Assertive Russian Grand Strategy**, In the Russian strategic intentions, published by the US Department of Defense and the US Joint Chiefs of Staff.
- Layne, Christopher, (1997, summer). **From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy**, International security.
- Nazarenko, Salla; Aitamurto, Kaarina; Heusala, Anna-Liisa; Korhonen, Vesa; Koski, Sanni; Laine, Veera; Lassila, Jussi and Mitikka, Eemil (2019). **Russia's Internal Development**, In the Russia of Power, Published by the Finnish Ministry of Defense.

- Olikar, Olga (2016). **Unpacking Russia's New National Security Strategy**, Center for Strategic and International Studies (CSIS) in Washington D.C., Available at the <https://www.csis.org/analysis/unpacking-russias-new-national-security-strategy>.
- Person, Robert (2019), **Russian Grand Strategy in the 21st Century**, In the Russian strategic intentions, published by the US Department of Defense and the US Joint Chiefs of Staff.
- Pynnöniemi, K. P., Raik, K., Aaltola, M., & Kallio, J. (2018). **The security strategies of the US, China, Russia and the EU: Living in different worlds**. Ulkopoliittinen instituutti
- Report to Congress (2020). **Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy**, Congressional Research Service Infocus report, Available at the <https://news.usni.org/2020/08/21/report-to-congress-on-russian-military-doctrine-and-strategy>.
- Stolberg, A. G. (2012). **How Nation-states craft national security strategy documents**. Strategic Studies Institute, US Army War College.
- Walt, Stephen (2020). **Everyone Misunderstands the Reason for the U.S.-China Cold War**, Available at the foreign policy <https://foreignpolicy.com/2020/06/30/china-united-states-new-cold-war-foreign-policy/>
- Woolf, A. F. (2020). **Russia's Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization**. Library of Congress Washington United States.